

УДК: 811+378:147[378]

Т. Г. Купрій

МЕТАФОРИЧНЕ МИСЛЕННЯ ЯК ОЗНАКА КРЕАТИВНОСТІ СТУДЕНТА

Постановка проблеми. Креативність є одним із найяскравіших зразків інновацій сучасності. Останнім часом вона набуває чинності в житті кожної людини та суспільства взагалі. Поступово поняття «креативність» починають уживати не лише в педагогічній діяльності, а й у багатьох інших сферах завдяки широкому колу громадськості, яке визначає різні складові «неординарності» як актуальні об'єкти різнопланових наукових досліджень. Креативність представляє початкову точку втрати рівноваги, яку слід подолати заради майбутнього розвитку та прогресу. Але чим більше інформації ми пізнаємо, тим більше питань виникає.

Для філософів важливим аспектом креативності, який соціально необхідно досліджувати є метафора. Метафора визначає тип світосприймання й світорозуміння, тобто засоби пізнання світу й людини в ньому. Метафора як спосіб мислення про світ, використовуючи вже здобуті знання, відображає таким чином історичний розвиток культури. Процес пізнання світу здійснюється людиною поступово. Завдяки синтезу досвіду й розуму до людини приходить розуміння лише частини навколишньої дійсності, які розкривають подальші нові перспективи для пізнання. Молода людина сприймає навколишній світ за допомогою комунікації, постійно перебуваючи у взаємодії з усім, що її оточує. Вона пізнає світ, розширює межі свого сприйняття та розуміння.

Метафора як художнє явище, загадковий феномен метафоричності привертав і привертає увагу багатьох дослідників від античності до наших днів, проте природа метафори, механізми її інтеріоризація та впливи на формування творчої особистості залишаються дотепер не розкритими. Як об'єкт філософського осмислення метафора черговий раз відродилася після виникнення нового уявлення про мета-

форичний простір, що відкрився в рамках аналітичної філософії.

Природне багатство буденної мови з метафоричними структурами зумовлює наявність образно-метафоричного плану, особливо в моменти розвитку або інтенсивного пошуку нових ідей. Метафора дозволяє пізнавати безпосередньо дійсність, що не спостерігається, бо якщо перенести якості чи особливості, властиві одному явищу або предмету на інший, то можна по-іншому поглянути на будь-який об'єкт дійсності. Метафора розширює межі нашого сприйняття, надаючи об'єктам нового змісту, який допомагає розкрити його суть. За її допомогою людина трансформує свої знання, що виникають з інтуїтивних уявлень про світ і саму себе. Часто метафора стає також і формою, в якій реалізується спадкоємність між старими та новими поняттями, теоріями, парадигмами, а також засобом конструювання сучасної реальності в цілому, проте філософське осмислення й пояснення цих процесів залишається малодослідженим.

Метою даної статті є висвітлення і теоретичне обґрунтування метафори як моделі, за допомогою якої пізнає і описує оригінальність світобачення студентська молодь.

Аналіз останніх публікацій та досліджень. Проблема дослідження ідентифікації творчих здібностей набула великого значення як у теоретичному, так і в практичному аспекті. Учені різних країн та часів зробили значний внесок у розгляд креативності, аналізуючи її. Проблема метафори – одна з центральних в історії філософії мови. Дослідження метафоричного простору в різних сферах знань дотепер здійснювали переважно з гносеологічного, феноменологічного, літературознавчого, семантичного й мистецтвознавчого поглядів. Представники філософської науки виробили на сьогодні розуміння метафори не лише як тради-

ційного поетичного тропу, але і як особливої форми розумово-мовної діяльності покоління нового типу, що дозволяє знаходити їх нові властивості й сторони. Філософське осмислення метафори представлено в працях В. Г. Гака, Д. П. Гилфорда, М. Джонсона, Д. Девідсона, Дж. Лакоффа, Е. МакКормака, В. М. Москалюк, С. С. Неретіної, Х. Ортеги-і-Гассета, О. О. Потебні, С. О. Сисоевої, Г. Л. Тульчинського, В. К. Харченко, Р. Якобсона та ін (Гак В.Г., 1988; Гилфорд Д. П., 1971; Девидсон Д. 1990; Лакофф Дж., 1990; МакКормак Э., 1990; Ортега-и-Гассет Х., 1990; Потебня А.А., 1976; Сисоева С.О., 2006).

Актуальність представленої роботи полягає в тому, що в ній досліджено метафоричне мислення та його відображення у системі креативного простору молодого покоління.

Вклад основного матеріалу. Модернізація української системи освіти зумовлює гостру необхідність в абсолютно іншій підготовці студента, ніж була раніше. На сучасному етапі край необхідно, аби базова підготовка молодого спеціаліста могла включати фундаментальність професійних знань, інноваційність мислення, а також практично-орієнтований підхід до вирішення освітніх завдань. Сучасний студент має здатен швидко адаптуватися до змін, що відбуваються не лише в змісті вивченого, але і в самому процесі освіти (Бабій М.Ф., 2011, с. 3). Цього можна добитися за допомогою впровадження в учбовий процес майбутніх педагогів поняття «креативної мови» в комплексі педагогічної системи.

Освітній простір для студента повинен відповідати таким основним вимогам, необхідним для розвитку креативності:

1) відсутність правил, що регламентують дії тих, хто навчається, хід їх думки, шляхи пізнання; надання їм свободи та самостійності;

2) наявність великої інформаційної бази, що забезпечує отримання всіх необхідних відомостей;

3) наявність позитивних передових зразків творчої діяльності й можливості оцінити її результати;

4) створення умов для максимального розкриття творчого потенціалу кожного студента в процесі активної пошукової діяльності, що стимулює прагнення домогтися результату не гіршого, ніж той, що взято за зразок;

5) відсутність обмежень у часі, що не дають змоги створити вільну, невимушену атмосферу творчості (Чернилевский Д.В., 2001, с. 74).

Розвитку креативності особистості сприяють: прагнення бути самим собою; використання мотивів творчої діяльності; створення атмосфери творчості; опора на позитивні емоції (здивування, радощі, симпатії, переживання успіху); стимулювання схильності до виправданого ризику, неординарних, оригінальних вчинків і напрямів пошуку; опора на ініціативу, самостійність, заохочення прагнення до самовдосконалення, самооцінки, самореалізації, свідомого активного самостворення; розвиток критичного мислення; розвиток організаційних здібностей (самовизначення, самоорганізація, цілеспрямованість, рефлексія тощо); пошук нестандартних прийомів вирішення конкретних завдань і аргументів для доведення своєї думки; моделювання екстремальних умов діяльності, що вимагають пошуку нових, нетривіальних рішень в умовах дефіциту часу й обмеженого набору засобів; використання завдань відкритого типу, коли відсутнє єдине правильне рішення (яке залишається тільки знайти або вгадати); тренування в продукуванні якомога більшої кількості можливих рішень (гіпотез), нехай навіть фантастичних, далеких від реальності (Матвеев А., 2013).

Провідною ідеєю в формуванні креативної мови студентів повинні виступати їх особистісний та професійний розвиток. Студентський вік – сенситивний щодо розвитку креативного мислення. Це є передумовою для впровадження в теорію та практику навчання інноваційних методів у форматі поєднання лекцій та тренінгових занять, додаткової самостійної роботи.

Протягом 2010-2012 років у вищих навчальних закладах м. Харкова, Луганська, Бердянська науково-дослідними групами проводилися емпіричні дослідження на

основі тесту творчого мислення Е. Торренса, тесту вербальної креативності С. Медника, тесту когнітивної гнучкості мислення А. Лачинса над контрольними студентськими групами. Результат визначив:

1. чим вище IQ, тим вище креативність;
2. креативність сприяє успішності навчання, не існуючи разом з тим її обов'язковою її умовою;

3. з підвищенням оригінальності - підвищується унікальність;

4. пластичність мислення, легкість і швидкість переходу від одного виду діяльності до іншого сприяють підвищенню успішності;

5. при невисокому рівні інтелекту у неуспішних студентів когнітивна гнучкість є чинником, що підвищує навчальну успішність і компенсує недолік розумових здатностей;

6. при високому рівні інтелекту, властивому успішним студентам, високий рівень когнітивної гнучкості знижує навчальну успішність.

За допомогою методи-ки «Асоціативна продуктивність за подібністю» («10 слів»), розробленої на базі загальної схеми асоціативних експериментів продемонструємо результати опитування вікової групи 18-30 років, в яку входили студенти Одеського національного університету і молоді спеціалісти. Їхній асоціативний ряд мав наступний вигляд:

Лінійка – дорога, стрічечка, рейки, залізниця, трамплін, язик, ваги, слід від літака, цифровий місток, плоска мотузочка, залізниця між ділянками мапи, сходи до тридцятого поверху.

Олівець – паличка, ніс, стовп, колода, меч, трубка, болт, палець у чорнилі; билиночка в чистому полі; удалець-молодець; трудівник; помічник.

Такий результат демонструє якісні оригінальними відповідями: від зворотної частоти вживання до оригінальності як прояву «значенневого синтезу» (Шрагіна Л.І., 2010, с. 71).

Існує багато понять креативності (англ. creative – творчий, лат. creatio – творення, створення), але всі вони пов'язані з обдарованістю і творчими здібностями. Та, спираючись на думку більшості

дослідників, можна виділити чотири основні показники, які притаманні креативності у будь-якому контексті: швидкість, оригінальність, гнучкість і метафоричність мислення. Швидкість можна охарактеризувати як кількість ідей, що виникли за певний проміжок часу. Оригінальність – як здатність продукувати ідеї, що відрізняються від загальноприйнятих. Гнучкість мислення можна визначити як здатність розробляти різноманітні ідеї, використовувати нестандартні стратегії вирішення проблем. Метафоричність як готовність працювати у фантастичному, «неможливому» контексті, схильність використовувати символічні, асоціативні засоби для вираження своїх думок (Йоас Х., 2005, с. 141). Метафоризація – динамічний процес, він призводить в динамічний стан знання про світ, тому що в цьому процесі бере участь одразу вже готове набуте значення і разом з тим викликана ним асоціативна уява, а також – не сумісні на перший погляд позамовні суттєвості, в чому виявляється когнітивна функція метафори.

Розглянемо спроби дати визначення щодо поняття метафори, метафоричності, метафоричного мислення. Арістотель дав перше визначення метафори: «Мета-фора є перенесення незвичайного імені (перенесення слова зі зміною значення) або з роду на вид, або з виду на рід, або з виду на вид, або за аналогією... А під аналогією я розумію [той випадок], коли друге співвідноситься з першим так само, як чет-верте з третім; тому [поет] може сказати замість другого четверте або замість четвертого друге – наприклад, що старість для життя – те саме, що й вечір для дня; тому можна назвати вечір старістю дня, а старість – вечором життя або, як Емпедокл, заходом життя».

Метафори в усьому різноманітті своїх форм з раннього дитинства входять у наше життя. З покоління в покоління передаються чарівні казки, прислів'я, приказки та притчі. Метафори по суті своїй прагнуть обійти будь-які усвідомлені блокування або опір, щоб проникнути на рівень підсвідомості. Саме підсвідомість відгукується на загадку метафори, щоб

знайти якусь індивідуальну відгадку, яка відповідає переживаннями і потребами конкретного слухача (Артемова О. І., 1998 с. 60).

В основі метафоризації лежить розпливчастість понять, якими оперує людина, відображаючи у своїй свідомості різноманітну позамовну діяльність. У метафоричній повсякденній свідомості під час вибору еталону «все годиться для всього» (конкретне поняття використовується для вираження абстрактного, емпіричне — для символічного, а система чуттєвого пізнання підміняє іншу й т. ін.) створюється ніби єдиний цілісний образ інтегральної реальності, у якій «все складається з усього» (Шрагіна Л.І., 2010, с. 53).

Метафору дедалі частіше почали розглядати як ключ до розуміння основ мислення і процесів створення світу, його універсального образу: *людина не стільки відкриває подібність, скільки створює її*. Щойно логіка стала домінувати як форма людського мислення, метафора почала відігравати роль механізму, який дає змогу поєднувати те, що вважається несумісним. Світ людини представлений світом об'єктивним — світом об'єктів матеріальних, і суб'єктивним — світом «об'єктів ідеальних» (почуттями, думками, ідеями). Без метафори не було б лексики «невидимих світів» — внутрішнього життя людини. Коли є не-обхідність розповісти про ідеальне, завжди виникає проблема, як позначити й розкрити його зміст. А розповісти про невідоме можна, тільки порівнюючи його з чимось відомим, знайомим. В основі проблеми — суперечність: ідеальний об'єкт повинен бути матеріальним, щоб його можна було сприймати й відобразити у свідомості, однак він не може бути матеріальним, тому що це результат психічних процесів (Лакофф Дж., 1990, с. 397).

Метафори можуть прийти на допомогу тоді, коли виникає деяка опозиція або конфліктна ситуація. Вони можуть бути цінним засобом при проведенні ділових презентацій, переговорів. Підсвідомість любить шукати сенс, прихований в метафоричній історії. Дивною здатність

складних метафор є те, що кожна людина розуміє їх по-своєму. Ваша підсвідомість знайде той сенс, який підходить саме вам. Метафоричні історії далеко не однозначні, і вони дають можливість вибрати потрібне вам значення.

Зрозуміти метафору — означає подумки простежити шлях її створення. Але в створенні метафори задіяно безліч факторів, які роблять метафоризацію індивідуальним творчим процесом. Під час створення метафори провідним фактором є особа автора, враховуючи її вік, стать, спосіб життя, бо процес метафоризації містить у собі насамперед мотив вибору певного вислову залежно від прагматичного задуму й заглибленості цього вибору в певний прагматичний інтерес суб'єкта і предметну область. На задум впливає й та предметна область, **про** яку «думає» автор під час створення асоціативного комплексу, — енциклопедичні, національно-культурні знання або власне особистісне уявлення, а також «мовне чуття» (Терещук А.Д., 2002, с.44).

Досліджуючи метафору ми наводимо у якості приклада прості речення або словосполучення в яких деякі слова використані метафорично, а решта — у своєму звичайному значенні. Відокремлюються метафори-слова, метафори-словосполучення, метафори-речення та метафори-тексти. *Метафоричні здібності як сукупність властивостей психічної системи, які виявляються під час реалізації функцій, здійснюваних метафорою. Індивідуальне вираження метафоричних здібностей особливо у молодих осіб має різні рівні: в умінні самостійно створювати — конструювати — метафори; інтерпретувати складні метафори — байки, притчі тощо; застосовувати відомі метафоричні вислови залежно від ситуації* (МакКормак Э., 1990, с. 364).

В основі будь-якої метафори лежить концепт, який зі змістового погляду розуміється як глибинний смисл, згорнута семантична одиниця. При творенні метафори логічно взаємодіють властивості того об'єкта, який є референтом осмислення, та деяких ознак, що асоціюються з чуттєвим образом реалії, чие найменування використовується в

конкретній проблемно-номінативній ситуації, а саме — формування нового поняття та його вербалізації. Кожен індивідуальний зміст певного тексту вибудовується залежно від особистої підсистеми концептів (Гак В.Г., 1988, с. 99). Для прикладу візьмемо метафоричне висловлювання *кам'яне серце* (серце, яким не володіють почуття любові, ніжності, співчуття), прикметник «кам'яне» у цьому випадку, по суті, не пов'язаний з вихідним значенням «твердої гірської породи»; *гострий зір* (ідеальний зір), семантика слова «гострий» теж далека від вихідної. Зрозуміло, що адресат сприймає зв'язок значень слова на асоціативних чи репрезентативних ознаках. Тому, створюючи текст, молода людина повинна використовувати такі знакові форми, які найбільш адекватно виявляють його задум і відповідають типу його соціального середовища, та дозволяють останньому правильно сприймати і розуміти текст. Потрібно чітко уявляти собі всі можливі концепти у свідомості потенційного читача і шукати найоптимальніші форми слововживання, особливо що стосується адресата молодіжної студентської групи.

Студентська молодь часто використовує метафори з метою «в концентрованій формі виразити ознаки предмета через зіставлення його з іншими ознаками». Спробуємо класифікувати метафоричну лексику щодо її стилістично-семантичної належності:

1. Слова, що втратили метафоричність та образність, так звані генетичні метафори. Вони трапляються як у повсякденній розмовній лексиці, так і в молодіжній: *дорогоцінний час, темна особистість, поховати надію, висіти на волосині, залізні нерви, гірка усмішка*.

2. Слова, що сприймаються як терміни, які вживають студенти під час навчального процесу чи у повсякденному житті. Це звичні для читача переносні значення слів: *природа відпочиває на дітях, мотай на вус, золото успіху, крапля камінь точить*. Ці слова зберігають певну образність.

Висновок. Однією з найбільш важливих і складних проблем сучасної освіти є на даний час розвиток непересічної, творчої, а

саме — креативної особистості. Креативність означає перш за все особливий склад розуму, особливу якість розумових процесів. Прихильність до творчості — вищий прояв активності людини, здатність створювати щось нове, оригінальне, вона може виступати в будь-якій сфері людської діяльності, активно соціалізуватися і продуктивно реалізуватися у соціумі. Креативна мова молодого покоління має послужити при цьому трампліном на шляху до свого життєвого успіху.

Література

1. Артемова О. І. Креативність як засіб розвитку мовлення учнів /О. І. Артемова // Науково-практичний журнал «Еврика». - № 1., 1998. — С. 59-61.
2. Бабій М.Ф. Розвиток креативності як умова ефективності навчання /М.Ф. Бабій //Обдарована дитина. — 2011. - №7. — С.2-3.
3. Гак В.Г. Метафора: универсальное и специфическое / В.Г. Гак // Метафора в языке и тексте. — М., 1988. — 151 с.
4. Гилфорд Д. П. Природа человеческого интеллекта. /Д. П. Гилфорд — М.: Прогресс, 1971. — 123 с.
5. Девидсон Д. Что означают метафоры / Д. Девидсон // Теория метафоры: сб. / Пер. с англ., фр., нем., исп., пол. под. ред. Н.Д. Арутюновой и М.А. Журиной. — М.: Прогресс, 1990. — С. 173-194.
6. Йоас Х. Креативность действия: [пер. с нем.] / Х. Йоас. — СПб.: Алетейя, 2005. — 320 с.
7. Карпенко С.В. Инструменты стимуляции креативности [Электронный ресурс] / С.В. Карпенко. — Дата доступа: 18.01.2010 - Режим доступа: <http://isarrfe.trainet.org/materials/practicum/practicum2.shtml>.
8. Лакофф Дж. Метафоры, которыми мы живем / Дж. Лакофф, М. Джонсон // Теория метафоры: сб. / Пер. с англ., фр., нем., исп., пол. под. ред. Н.Д. Арутюновой и М.А. Журиной. — М.: Прогресс, 1990. — С. 387-416.
9. Литвиненко С. Креативність як загальна здібність до творчості: сучасні підходи / С. Литвиненко // Збірник наукових праць полтавського державного педагогічного університету імені В.Г. Короленка. — Серія

- “Педагогічні науки”. – випуск 3 (50). – Полтава, 2006. – С. 215-219.
10. МакКормак Э. Когнитивная теория метафоры / Э. МакКормак // Теория метафоры: сб. / Пер. с англ., фр., нем., исп., пол. под ред. Н.Д. Арутюновой и М. А. Журиной. – М.: Прогресс, 1990. – С. 358-387.
11. Матвеев А. Креативность: мысли вслух [Электронный ресурс] / А. Матвеев. – Дата доступа: 31.03.2013 – Режим доступа: http://www.arsvita.e.ru/cgi-bin/cm/get_doc.fpl?doc_id=71.
12. Морозов А. В. Формирование креативности педагога в условиях непрерывного образования / А. В. Морозов. – М. : Изд-во ИГУМО, 2003. – 192 с.
13. Національна доктрина розвитку освіти / Сайт Міністерства освіти і науки України. – Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/laws/Ukaz_Pr_347.doc
14. Ортега-и-Гассет Х. Две великие метафоры: [пер. с исп.] / Х. Ортега-и-Гассет // Теория метафоры: сб. / Пер. с англ., фр., нем., исп., пол. под ред. Н. Д. Арутюновой и М.А. Журиной. – М.: Прогресс, 1990. – С. 68-82.
15. Потебня А.А. Эстетика и поэтика / А.А. Потебня. – М.: Искусство, 1976. – 614 с.
16. Савенков А.И. Основные подходы к разработке концепции одаренности / А.И. Савенков // Педагогика. – М., 1998. – № 3. – С. 24-29.
17. Сидорчук Т.А. Система творческих заданий как средство креативности на начальном этапе становления личности: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – М., 1998. – 21 с.
18. Сисоева С.О. Основы педагогической творчості: підручник. / С.О. Сисоева – К.: Міленіум, 2006. – 346 с.
19. Терещук А.Д. Креативність як невід’ємний компонент інтелектуального розвитку особистості / А.Д. Терещук // Матеріали міжн. наук. конф. “Людина у світі духовної культури”. – К., 2002. – Ч. 2. – С. 43 – 44.
20. Чернилевский Д.В. Креативная педагогика и психология / Д. В. Чернилевский, А.В. Морозов. – МГТА, 2001. – 301 с.
21. Шрагіна Л.І. Технологія розвитку креативності /Л.І. Шрагіна. – К.:Шкільний світ, 2010. – 160 с.

Т. Г. Купрій

МЕТАФОРИЧНЕ МИСЛЕННЯ ЯК ОЗНАКА КРЕАТИВНОСТІ СТУДЕНТА

У статті розглядається феномен метафоричного мислення (філософія мови) як складової креативності, яке формується у молодого покоління в процесі набуття навичок соціалізації. Визначається метафора як одна з основних характеристик оригінальності ідей, що впливають на формування сучасного, творчого та креативного студента.

Ключові слова: метафора, креативність, інновації, пізнання світу.

Т. Г. Купрій

МЕТАФОРИЧЕСКОЕ МЫШЛЕНИЕ КАК ПРИЗНАК КРЕАТИВНОСТИ СТУДЕНТА

В статье рассматривается феномен метафорического мышления (философия языка) как составляющей креативности, которое формируется у молодого поколения в процессе приобретения навыков социализации. Определяется метафора как одна из основных характеристик оригинальности идей, которые влияют на формирование современного, творческого и креативного студента.

Ключевые слова: метафора, креативность, инновации, познания мира.

T. Kupriy

METAPHORIC THOUGHT AS THE INDICATION OF THE STUDENT'S CREATIVITY

In the article the phenomenon of metaphorical thought (philosophy of language) is examined as a constituent of creative, which is formed at the young generation in the process of acquisition of skills of socialization. A metaphor as one of basic descriptions of originality of ideas which influence on forming of modern, creative and creative student is determined.

One of the most important and complex problem of modern education is the development of the outstanding, creative personality. Creativity means above all special mentality, special quality of the thinking processes. Turn for the creation is the highest manifestation of the human activity, the ability to create something new and original; it can realize in any sphere of human activity, be actively socialized and efficiently realized in the society. The creative language of the younger

generation should serve as a springboard on the way to one's life success.

Keywords: *metaphor, creative, innovations, cognitions of the world.*

Рецензенти:

д. філософ. наук, професор, Александрова О. С.

д. філософ. наук, професор, Тур М. Г.

Стаття надійшла до редакції 23.09.13